

УДК 316.644 : 314.5

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.19>**Тетяна СЕРГА**

кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0000-0003-0683-2070

Тетяна НОВАК

аспірантка кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0000-0002-1591-3094

Олександр КВІТКА

аспірант кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0009-0008-2059-3145

Віталій ЯВОН

аспірант кафедри соціальної роботи, Національний університет «Запорізька політехніка», вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна, 69063

ORCID: 0009-0000-5780-7882

Бібліографічний опис статті: Серга, Т., Новак, Т., Квітка, О., Явон, В. (2025). Особливості шлюбно-сімейних установок молоді під час воєнного стану. *Ввічливість. Humanitas*, 3, 145–152, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.19>

ОСОБЛИВОСТІ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ УСТАНОВОК МОЛОДІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Мета роботи полягає у виявленні особливостей шлюбно-сімейних установок молоді в умовах воєнного стану в Україні.

Методологія. Методи теоретичного аналізу (аналіз та синтез, абстрагування та ідеалізація, узагальнення та систематизація, індукція та дедукція), емпіричні методи (опитування за допомогою методик: Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя (І. Юнда), Опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) А. Волкова).

Наукова новизна. Визначено основні вектори змін і трансформації шлюбно-сімейних відносин: відсутність єдиної нормативної моделі структурної і функціональної організації сім'ї і легітимація альтернативних плюралістичних форм шлюбу; зниження впливу соціальної і релігійної регламентації щодо шлюбно-сімейних відносин; гендерна емансипація і деформація рольової структури сучасної сім'ї; вплив західних моделей шлюбно-сімейних відносин; зміщення системи цінностей шлюбу і сім'ї в бік індивідуалізму і приватності; зміна ставлення до сексуальності та сексу; неправильні репродуктивні установки молоді (бездітність, чайлдфрі). Серед викликів і загроз в формуванні шлюбно-сімейних установок молоді виділено: деформація статевो-вікової структури населення; вимушена міграція і переселення за кордон; зміна репродуктивних планів; руйнація подружніх зв'язків; зростання бідності серед сімей з дітьми; зміна сімейних ролей та відповідальності. За результатами психодіагностичного дослідження виявлено: серед молоді переважає тенденція до високих показників готовності до сімейного життя, причому серед дівчат ця тенденція набуває ознак стійкої мотивації; найбільш значимими шлюбно сімейними установками є: особистісна ідентифікація з партнером, емоційно-терапевтичні стосунки, очікування від партнера соціальної активності.

Висновки. Війна та вимушена масова міграція населення загострила проблеми української родини, спровокувала нові ризики через деформацію статевो-вікової та шлюбно-сімейної структури населення і позначилася на уявленнях та установках молоді щодо сімейних відносин, змінила мотиваційну структуру особистості щодо вступу в шлюб і створення сім'ї як базового інституту суспільства.

Ключові слова: війна, воєнний стан, сім'я, шлюб, готовність до шлюбу, шлюбно-сімейні установки, рольові очікування і домагання.

Tetiana SERHA

PhD in Sociological Sciences, Associate Professor at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0003-0683-2070

Tatiana NOVAK

Postgraduate Student at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0000-0002-1591-3094

Oleksandr KVITKA

Postgraduate Student at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0009-0008-2059-3145.

Vitalii YAVON

Postgraduate Student at the Department of Social Work, Zaporizhia Polytechnic National University, 64 Zhukovsky str., Zaporizhia, Ukraine, 69063

ORCID: 0009-0000-5780-7882.

To cite this article: Serha, T., Novak T., Kvitka, O., Yavon, V. (2025). Osoblyvosti shlyubno-simeynykh ustanovok molodi pid chas voyennoho stanu [Features of marriage and family institutions of youth during martial arts]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 3, 145–152, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2025.3.19>

FEATURES OF MARRIAGE AND FAMILY INSTITUTIONS OF YOUTH DURING MARTIAL ARTS

The purpose of the work is to identify the features of the marital and family attitudes of young people under martial law in Ukraine.

Methodology. Methods of theoretical analysis (analysis and synthesis, abstraction and idealization, generalization and systematization, induction and deduction), empirical methods (survey using the following methods: Test card for assessing readiness for family life (I. Yunda), Questionnaire «Role expectations and demands in marriage» (ROP) A. Volkova).

Scientific novelty. The main vectors of change and transformation of marital and family relations are identified: the absence of a single normative model of the structural and functional organization of the family and the legitimization of alternative pluralistic forms of marriage; the decrease in the influence of social and religious regulation on marital and family relations; gender emancipation and deformation of the role structure of the modern family; the influence of Western models of marital and family relations; the shift of the system of values of marriage and family towards individualism and privacy; change in attitude towards sexuality and sex; incorrect reproductive attitudes of young people (childlessness, childfree). Among the challenges and threats in the formation of marriage and family attitudes of young people are highlighted: deformation of the sex-age structure of the population; forced migration and resettlement abroad; change in reproductive plans; destruction of marital ties; increasing poverty among families with children; change in family roles and responsibilities. According to the results of the psychodiagnostic study, it was revealed: among young people there is a tendency towards high indicators of readiness for family life, and among girls this tendency acquires signs of stable motivation; the most significant marriage and family attitudes are: personal identification with a partner, emotional and therapeutic relationships, expectations of social activity from a partner.

Conclusions. The war and forced mass migration of the population exacerbated the problems of the Ukrainian family, provoked new risks due to the deformation of the sex-age and marital-family structure of the population and affected the ideas and attitudes of young people regarding family relations, changed the motivational structure of the individual regarding marriage and the creation of a family as a basic institution of society.

Key words: war, martial law, family, marriage, readiness for marriage, marital and family attitudes, role expectations and demands.

Актуальність проблеми. До початку повномасштабної російсько-української війни вектор розвитку інституту сім'ї відбувався відносно загально цивілізаційних і європейських

тенденцій трансформації в шлюбно-сімейних відносинах – поєднання традиційних форм сімейної структури і плюралістичних форм організації сімейних відносин (альтернативні

форми шлюбу), збільшення віку у вступі в шлюб, підвищення віку народжуваності тощо (Населення України, 2020, с. 19–28). Тобто сімейна структура населення була типовою для сучасного розвиненого суспільства: поширення «класичних» типів сімей поєднувалось з поступовою трансформацією сімейної структури. Саме ці тенденції формували моделі сучасної сім'ї, які власне і були зразком для формування шлюбно-сімейних установок молоді, яка найбільш чутливо реагує на зміни в структурі сімейних цінностей суспільства і вплив західної, ліберальної моделі шлюбної поведінки.

Але повномасштабна війна росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, суттєво вплинула на природний процес трансформації шлюбно-сімейної структури, відносин і моделей поведінки, спровокувала нові виклики і загрози для існування інституту сім'ї як базового елемента існування і функціонування суспільства. Війна і деструктивні наслідки (загибель цивільних і військових, масова міграція і вимушене переселення, зростання панічних настроїв і підвищення тривожності і невпевненості у майбутньому) негативно позначилася на демографічному розвитку українського суспільства в розрізі організації сімейної структури. В цьому контексті молодь емоційно реагує на ці виклики і загрози, що позначається на мотивації і готовності до вступу в шлюб, на структурі шлюбно-сімейних установок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему шлюбу, психологічної готовності до шлюбу та шлюбно-сімейних установок досліджували І. Гребенніков, С. Голод, М. Земська, З. Кісарчук, Л. Клименко, О. Кобзей, В. Кравець, С. Кратохвіл, Є. Куликова, Д. Малінніков, А. Харчев, О. Протас, Л. Слюсар, В. Торохтій, Р. Федоренко, Я. Шумко та інші.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей шлюбно-сімейних установок молоді в умовах воєнного стану в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сім'я виступає як соціальний інститут, що формується і розвивається під впливом прийнятих в певному суспільстві шлюбних практик, зміна яких сприяє структурно-функціональним змінам в сімейній організації суспільства. Як зазначає Є. Куликова «зміна ролі сім'ї в житті суспільства наразі має глобальний характер

і є результатом глибоких соціально-економічних процесів у світі. Одним із основних завдань сім'ї як соціальної спільноти є адаптація індивіда до соціальних умов, що змінюються, адже сім'я, будучи давнім соціальним інститутом, є могутнім механізмом виживання та соціально-психологічної адаптації до нових умов» (Куликова, 2024, с. 103). В цьому контексті трансформацію інституту сім'ї вчені розглядають з позицій двох наукових підходів (Протас, 2020, с. 148): 1) теорії інституційної кризи сім'ї вбачають основними чинниками змін деформацію сімейного способу життя в суспільстві, переважання індивідуалістичних цінностей над сімейними і знецінення материнства і батьківства; 2) теорії модернізації сім'ї вважають зміну традиційної моделі шлюбу прийнятною соціальною нормою, яка відповідає соціальним змінам в суспільстві.

Вітчизняні і закордонні науковці виділяють схожі вектори змін в сімейній організації суспільства, які впливають на шлюбно-сімейні установки сучасної молоді. Так, О. Протас наголошує на відсутності єдиної і базової нормативної моделі структурної і функціональної організації сім'ї, що і впливає на трансформацію шлюбно-сімейної поведінки і установки молоді на шлюб і сім'ю і зниження рівня соціальної регламентації щодо шлюбно-сімейних відносин (Протас, 2020). Погоджуючись з автором, Я. Шумко виокремлює основні вектори змін в інституті сім'ї: «відкритість системи укладення шлюбу, емансипація, зростання індивідуальних свобод у шлюбі, втрата сімейних цінностей» (Шумко, 2024, с. 156). Авторка зазначає, що багато науковців «говорять про негативні тенденції змін у сім'ї, розглядаючи їх як наслідок повсюдної кризи сімейного життєвого укладу, втрати суспільством цінності сім'ї як соціального інституту. Останнім часом кожна людина прагне самореалізуватися, а сім'я створює низку перешкод на шляху до цього. Таким чином, пріоритетом суспільства дедалі частіше стає позасімейна діяльність. Материнство й батьківство втрачають життєвий пріоритет, замість цього ціннісну першість посідає жага мати високий соціальний статус, підвищення рівня освіти й кваліфікації, піклування про матеріальний добробут» (Шумко, 2024, с. 156).

В. Кравець виокремив наступні кризові явища в шлюбно-сімейних стосунках, які впли-

вають на формування установок сучасної молоді на шлюб і сім'ю (Кравець, 2020, с. 16–48):

- перехід суспільної свідомості до більшої толерантності і сприйнятливості до нових цінностей і моделей сімейної поведінки: «збільшення віку вступу в шлюб і середнього віку матері при народженні першої дитини; усвідомлене «дистанціювання» від сімейних стосунків і шлюбу; поява нових варіабельних моделей гендерно-сексокультурних практик; досить вільні стосунки в шлюбі, що підсилюють нестабільність шлюбу; зниження ефективності взаємодії між поколіннями в сім'ї, втрата традицій спільного проведення вільного часу; зниження відповідальності батьків за утримання і виховання дітей, зростання соціального сирітства; зростання кількості неповних сімей; зростання кількості позашлюбних дітей; зростання індивідуалізму, незалежності, бажання жити для себе; автономізація матримоніальної, сексуальної і репродуктивної поведінки людини» (Кравець, 2020, с. 17);

- зміщення системи цінностей шлюбу в Європі (легалізація одностатевого кохання, пропаганда одностатевих сімей; реабілітація і нормалізація нерепродуктивної сексуальності; поширення руху чайлдфрі);

- зміщення соціальних і гендерних ролей (Клименко, 2024);

- падіння престижу сім'ї (зниження коефіцієнту шлюбності при високому рівні розлучуваності);

- зміна ставлення до сексуальності та сексу (вестернізація вітчизняної сексуальної культури, індивідуалізація і приватизація сексуальності, зростання сексуального експериментування в шлюбі, лібералізація в ставленні до гомосексуалізму; тимчасовість сексуального партнерства (Кравець, 2020, с. 36–37);

- неправильні репродуктивні установки молоді (бездітність, чайлдфрі) (Клименко, 2024);

- лібералізація громадської думки щодо альтернативних форм шлюбу;

- ранній початок статевого життя.

Якщо розглянуті європейські і загально цивілізаційні тенденції трансформації інституту сім'ї збільшують вплив на формування уявлень у молоді про шлюбно-сімейні стосунки, то повномасштабна російсько-українська війна і правовий режим воєнного стану створили нові

виклики і загрози для подальшого розвитку української сім'ї в загалі. Так, на думку Л. Слюсар, основними ризиками в умовах війни є: (Слюсар, 2023, с. 10–11): 1) поступова деформація статево-вікової структури населення, що деструктивно впливає і на шлюбно-сімейну структуру українського суспільства; 2) збільшення навантаження з виконання батьківсько-виховної функції сім'ї на інших родичів через загибель, поранення батьків, знаходження на в зоні бойових дій тощо; 3) вимушена міграція і переселення за кордон, зміна репродуктивних планів в умовах військової небезпеки і невизначеності майбутнього сприяють поширенню одностатності (або бездітності) серед українських сімей; 4) ослаблення і поступова руйнація подружніх зв'язків, у перспективі – зростання рівня розлучуваності населення; 5) збільшення чисельності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; 6) зростання масштабів бідності серед українських сімей, насамперед сімей з дітьми; 7) загострення гендерних проблем.

Д. Маліннікова також наводить кілька ключових викликів сім'ї в умовах війни (Маліннікова, 2024, с. 37): 1) розрив сімейних зв'язків; 2) хронічний стресовий стан і травматичний досвід; 3) економічна нестабільність і як наслідок збільшення матеріально-фінансових і побутових проблем; 4) зміна сімейних ролей та відповідальності; 5) втрата близьких; 6) психологічні і педагогічні проблеми дітей; 7) втрата житла та майна, вимушена міграція і переселення.

Отже, війна та вимушена масова міграція населення загострила проблеми української родини, спровокувала нові ризики через деформацію статево-вікової та шлюбно-сімейної структури населення і позначилася на уявленнях та установках молоді щодо сімейних відносин, змінила мотиваційну структуру особистості щодо вступу в шлюб і створення сім'ї як базового інституту суспільства.

Для визначення особливостей шлюбно-сімейних установок сучасної молоді в умовах воєнного стану було проведено емпіричне дослідження офлайн і через мережу Facebook (n=58, березень-квітень 2025 р.). Вибірка випадкова, нерандомізована, сформована за критерієм доступності і встановленим рівнем довіри. В опитування прийняли участь 58 респондентів.

тів віком 19–24 років, серед яких: 36 дівчат і 22 юнаки; більшість (50 опитаних) є студентами вищих навчальних закладів. Методами дослідження виступили: Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя (І. Юнда), Опитувальник «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) А. Волкова (Федоренко, 2024).

Як зазначає Р. Федоренко, «психологічна готовність до шлюбу – це інтегроване психологічне утворення, яке включає стійку позитивну мотивацію шлюбу, актуалізацію знань, умінь і навичок особи, особистісні якості сім'янина, здатність до емпатичного розуміння партнера, конструктивну поведінку в сім'ї; а з іншого – це процес та результат діяльності» (Федоренко, 2024, с. 130). Авторка доводить, що готовність до шлюбу – інтегральна категорія, що включає комплекс аспектів: 1) готовність прийняти відповідальність щодо партнера і дітей (морально-психологічний комплекс); 2) високий рівень комунікативної компетентності; 3) спроможність до самовідданості стосовно партнера; 4) високий рівень емпатійних якостей (психотерапевтична функція сім'ї); 5) сенситивність і вміння висловлювати свої почуття; 6) здатність і навички конструктивного вирішення конфліктів (Федоренко, 2024, с. 131).

В цілому, дослідники виділяють внутрішні і зовнішні чинники готовності молоді до шлюбу: 1) внутрішні фактори: позитивна мотивація, психологічна сумісність, соціально-психологічні очікування від утворення сім'ї, рівень відповідальності і розвиненість емпатії як риси

особистості; 2) зовнішні фактори: особливості спілкування між партнерами до шлюбу, матеріальний стан, вплив сімейного оточення, освітнього середовища, засобів масової комунікації (ЗМІ, соціальні мережі, чати, блоги тощо) (Кобзей, 2018, с. 126).

На рис. 1 представлено результати опитування за методикою «Тест-карта оцінки готовності до сімейного життя (І. Юнда)».

Отримані результати вказують на те, що 38,6% опитаних осіб мають високі показники готовності до сімейного життя, 47,8% опитаних мають середню готовність до сімейного життя і лише 13,6% опитаних мають низку готовність до сімейного життя. Дані показники отримані в ході дослідження свідчать про те, що серед молоді переважає тенденція до високих показників готовності до сімейного життя, причому серед дівчат ця тенденція набуває ознак стійкої мотивації.

Готовність молоді до шлюбу – це система соціально-психологічних установок особистості, що визначає емоційно-психологічне ставлення до способу життя, цінностей шлюбу, тому нами було проведено опитування за допомогою методики «Рольові очікування і домагання у шлюбі» (РОП) А. Волкова. Результати за показниками шкал сімейних цінностей представлено на рис. 2–3.

За результатами опитування в цілому по вибірці спостерігаються показники середнього рівня за всіма шкалами ціннісних шлюбно-сімейних установок.

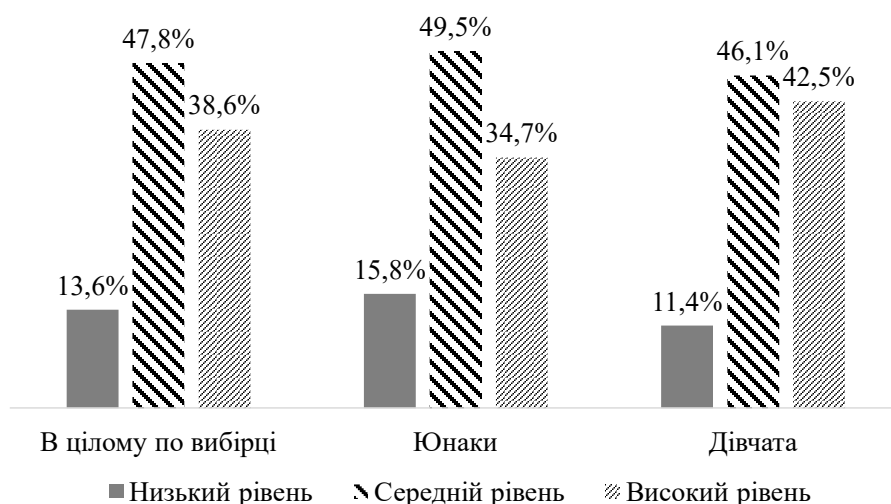

Рис. 1. Оцінка готовності молоді до сімейного життя і вступу у шлюб

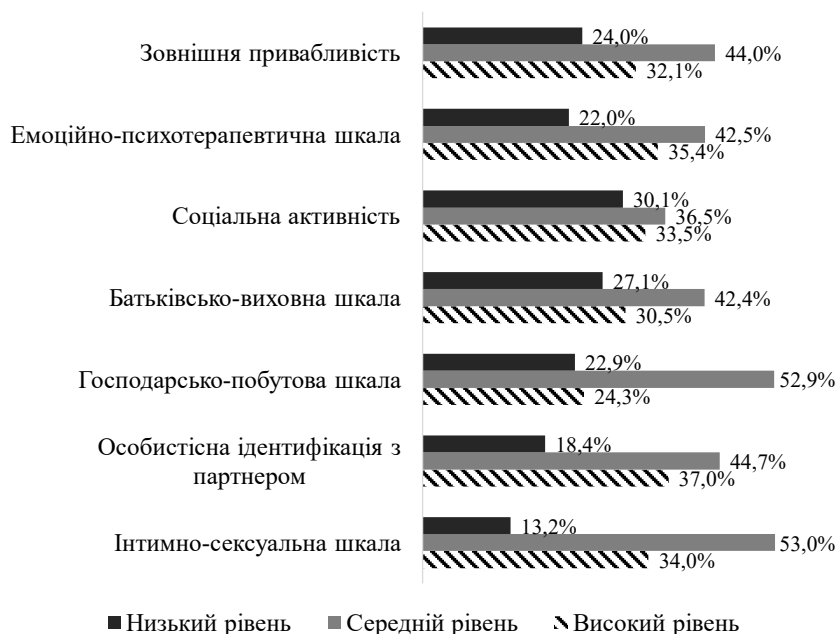

Рис. 2. Оцінка значимості шлюбно-сімейних установок молоді в цілому по вибірці

Найбільш значимими для сучасної молоді є: 1) особистісна ідентифікація з партнером (37%), що відображає очікування спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, способів проведення часу; 2) емоційно-терапевтичні стосунки (35,4%), що в умовах війни і вітальних небезпек виступає важливим фактором створення гармонійних і міцних сімейних стосунків, тобто шлюб постає як середовище емоційної підтримки і зняття впливу негативних психоемоційних станів у зв'язку із активними бойовими діями; 3) не менш значимими для молоді є інтимно-сексуальна сфера і задоволеність сексуальними стосунками (34%), що може свідчити не тільки про задоволення сексуальних потреб, але й про спосіб емоційної розрядки в стані хронічного стресу; 4) значимою виявлено і очікування від партнера соціальної активності (33,5%) як професійна і соціальна реалізація. Низькі показники отримали установки щодо батьківства і виховання (27,1%), соціальна активність (30,1%) і вимоги до зовнішньої привабливості партнера (24%).

Слід зазначити, що дослідження шлюбно-сімейних установок молоді, проведених до початку повномасштабної російсько-української війни показували дещо інші результати: досить високі показники за шкалами батьківського виховання (40–70%), соціальної активності (30–50%) і побутово-господарської

функції сім'ї (35–50%), значимість інтимно-сексуальних стосунків знижена (5–30%) (Панченко, 2021).

В залежності від статі опитаної молоді показники рольових очікувань і шлюбних установок від чоловіка/дружини розподілилися наступним чином: 1) для юнаків значимим рольовими очікуваннями від майбутньої дружини є: очікування емоційної і психологічної підтримки (45,5%); спільність інтересів, цінностей і моделей поведінки (41,4%); зовнішня привабливість партнера (37,1%); задоволеність в інтимно-сексуальній сфері (36,6%); роль жінки у вихованні дітей (34,4%); 2) для дівчат значимим рольовими очікуваннями від майбутнього чоловіка є: соціальна активність, професійна самореалізація (41,2%); особистісна ідентифікація (32,5%); задоволеність інтимно-сексуальними стосунками (31,4%).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати теоретичного аналізу проблеми трансформації шлюбно-сімейних відносин в умов соціальних змін і воєнного стану в Україні та емпіричного дослідження шлюбно-сімейних установок сучасної молоді дозволили узагальнити наступні висновки:

– основними векторами змін і трансформації шлюбно-сімейних відносин є: відсутність єдиної нормативної моделі структурної і функціональної організації сім'ї і легітимація аль-

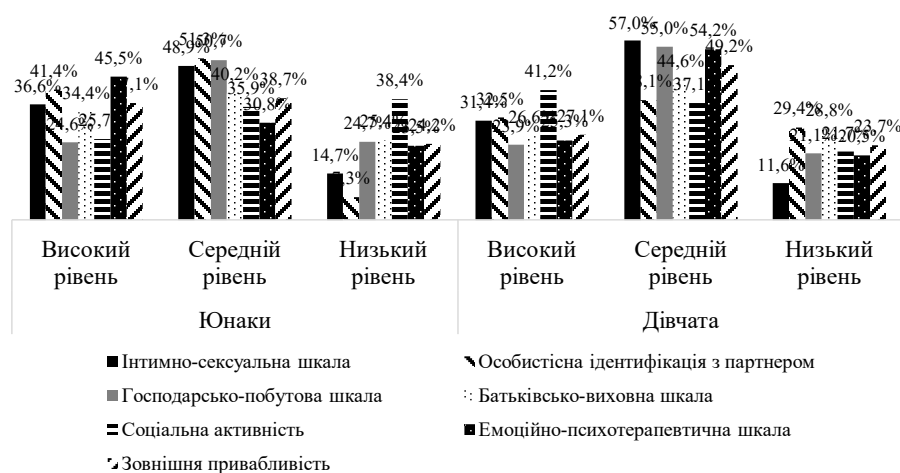

Рис. 3. Оцінка значимості шлюбно-сімейних установок молоді в залежності від статі

тернативних плюралістичних форм шлюбу; зниження впливу соціальної і релігійної регламентації щодо шлюбно-сімейних відносин; гендерна емансипація і деформація рольової структури сучасної сім'ї; вплив західних моделей шлюбно-сімейних відносин; зміщення системи цінностей шлюбу і сім'ї в бік індивідуалізму і приватності; зміна ставлення до сексуальності та сексу; неправильні репродуктивні установки молоді (бездітність, чайлдфрі);

– серед викликів і загроз в розвитку української сім'ї, формуванні шлюбно-сімейних установок молоді можна виділити: деформація статеві-вікової структури населення; вимушена міграція і переселення за кордон; зміна репродуктивних планів; руйнація подружніх зв'язків;

зростання бідності серед сімей з дітьми; зміна сімейних ролей та відповідальності;

– за результатами психодіагностичного дослідження виявлено: серед молоді переважає тенденція до високих показників готовності до сімейного життя, причому серед дівчат ця тенденція набуває ознак стійкої мотивації; найбільш значимими шлюбно сімейними установками є: особистісна ідентифікація з партнером, емоційно-терапевтичні стосунки, очікування від партнера соціальної активності.

Перспективним напрямком подальших досліджень є розробка моделі соціально-психологічної підготовки молоді до створення сім'ї в сучасних кризових умовах українського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Клименко Л. В. Профілактика свідомої бездітності серед молоді : навчально-методичний посібник. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2024. 92 с. URL: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/3494> (дата звернення: 01.06.2025).
2. Кобзей О. Розвиток психологічної готовності до створення сім'ї у студентів. *Магістерський науковий вісник*. 2018. Випуск № 29. С. 125–126. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11259/1/51Kobzey.pdf> (дата звернення: 01.06.2025).
3. Кравець В. П. Підготовка учнівської молоді до сімейного життя в Україні XXI століття : стан, тенденції, шляхи вдосконалення : монографія. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2020. 584 с. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/17601> (дата звернення: 01.06.2025).
4. Куликова Є. Порівняльне дослідження типових соціально-психологічних проблем у сімейному різноманітті. *Актуальні проблеми молодіжної та сімейної політики : збірник наукових робіт*. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. С. 97–121. DOI: <https://doi.org/10.31392/concurs.UDU-NNIPiP.2024> (дата звернення: 01.06.2025).
5. Маліннікова Д. К. Сімейна медіація як ефективний метод вирішення спорів в умовах воєнного стану в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : юридичні науки*. 2024. № 1. Том 35 (74). С. 36–40. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.1/07> (дата звернення: 01.06.2025).
6. Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002-2019 рр. : кол. моногр. / За ред. О. М. Гладуна ; НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ, 2020. 173 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21136> (дата звернення: 01.06.2025).

7. Панченко В. О. Психологічні особливості шлюбно-сімейних установок студентської молоді. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Психологія*. 2021. Том 32 (71). С. 90–94. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.2/16> (дата звернення: 01.06.2025).
8. Протас О. Л. Трансформація інституту сім'ї як чинник умов сімейного виховання. *Вісник післядипломної освіти. «Серія «Педагогічні науки»*. 2020. Випуск 11(40). С. 136–153. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11\(40\)-136-153](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11(40)-136-153) (дата звернення: 01.06.2025).
9. Слюсар Л. Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2 (52). С. 3–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003> (дата звернення: 01.06.2025).
10. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Вид. 3-тє, змін. та доповн. Луцьк : Вежа-Друк, 2024. 624 с. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/25496> (дата звернення: 01.06.2025).
11. Шумко Я. Трансформація інституту сім'ї в сучасних умовах : психолого-правовий аспект. *Юридична психологія*. 2024. № 1 (34). С. 154–161. DOI: <https://doi.org/10.33270/03243401.154> (дата звернення: 01.06.2025).

REFERENCES:

1. Klymenko, L. V. (2024). *Profilaktyka svidomoyi bezditnosti sered molodi: navchal'no-metodychnyy posibnyk [Prevention of conscious childlessness among youth: a teaching and methodological manual]*. Nizhyn: NDU im. M. Hoholya. Retrieved from: <http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/3494> [in Ukrainian].
2. Kobzey, O. (2018). Rozvytok psykholohichnoyi hotovnosti do stvorennia sim'yi u studentiv [Development of psychological readiness for creating a family in students]. *Mahisters'kyi naukovyy visnyk – Magisterskyi naukovyi visnyk*, 29, 125–126. Retrieved from: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11259/1/51Kobzey.pdf> [in Ukrainian].
3. Kravets', V. P. (2020). *Pidhotovka uchniv's'koyi molodi do simeynoho zhyttia v Ukraini KHKHI stolittia : stan, tendentsiyi, shlyakhy vdoskonalennia [Preparation of students for family life in Ukraine of the 21st century: state, trends, ways of improvement]*. Ternopil': TNPU im. V. Hnatyuka. Retrieved from: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/17601> [in Ukrainian].
4. Kulykova, YE. (2024). Porivnyal'ne doslidzhennia tipovykh sotsial'no-psykholohichnykh problem u simeynomu riznomanitti [Comparative study of typical socio-psychological problems in family diversity]. *Aktual'ni problemy molodizhnoyi ta simeynoyi polityky : zbirnyk naukovykh robot – Current problems of youth and family policy: collection of scientific works*. Kyiv: Vyd-vo UDU imeni Mykhayla Drahomanova, (pp. 97–121). DOI: <https://doi.org/10.31392/concurs.UDU-NNIPiP.2024> [in Ukrainian].
5. Malinnikova, D. K. (2024). Simeyna mediatsiya yak efektyvnyy metod vyrishennia sporiv v umovakh voyennoho stanu v Ukraini [Family mediation as an effective method of resolving disputes under martial law in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya : yurydychni nauky – Academic notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Legal sciences*. № 1, Vols. 35 (74), 36–40. DOI: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21136> [in Ukrainian].
6. Gladun, O. M. (Eds.). (2020). *Naselennya Ukrainy. Demohrafichni tendentsiyi v Ukraini u 2002-2019 rr. [Population of Ukraine. Demographic trends in Ukraine in 2002-2019: col. monographs]*. Kyiv: NAN Ukrainy, In-t demohrafiyi ta sotsial'nykh doslidzhen' imeni M. V. Ptukhy. Retrieved from: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/21136> [in Ukrainian].
7. Panchenko, V. O. (2021). Psykholohichni osoblyvosti shlyubno-simeynykh ustanovok student's'koyi molodi [Psychological features of marriage and family attitudes of student youth]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernads'koho. Seriya : Psykholohiya – Academic notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Psychology*, 32 (71), 90–94. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2021.2/16> [in Ukrainian].
8. Protas, O. L. (2020). Transformatsiya instytutu sim'yi yak chynnyk umov simeynoho vykhovannia [Transformation of the family institution as a factor in the conditions of family upbringing]. *Visnyk pislyadyploynoio osvity. «Seriya «Pedagogichni nauky» – Bulletin of postgraduate education. «Series «Pedagogical Sciences»*, 11(40), 136–153. DOI: [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11\(40\)-136-153](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2020-11(40)-136-153) [in Ukrainian].
9. Slyusar, L. (2023). Ukrainys'ka sim'ya v umovakh viyny [Ukrainian family in war conditions]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika – Demography and social economy*, 2 (52), 3–20. DOI: <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003> [in Ukrainian].
10. Fedorenko, R. P. (2024). *Psykhohohiya sim'yi [Family psychology]*. Luts'k: Vezha-Druk. Retrieved from: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/25496> [in Ukrainian].
11. Shumko, YA. (2024). Transformatsiya instytutu sim'yi v suchasnykh umovakh : psykholoho-pravovyy aspekt [Transformation of the family institution in modern conditions: a psychological and legal aspect]. *Yurydychna psykholohiya – Legal psychology*, 1(34), 154–161. DOI: <https://doi.org/10.33270/03243401.154> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 02.06.2025

Дата прийняття статті: 13.06.2025

Опубліковано: 08.09.2025